

D. Protsenko

PROTECTION OF THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION ON AND THE INTERNET: INTERNATIONAL TRENDS AND UKRAINIAN REALITY

The article focuses on a new stage of the freedom of expression development, caused by the rapid development of technology. In particular, author presents and analyzes the provisions of international acts that proclaim the spread of freedom of expression for publication on the Internet. Special attention is paid to the problem of distinguishing between the main actors in the Internet publications and their right to freedom of expression in the context of the Internet. The author cites the ECHR decisions to demonstrate how the ECHR applies European Convention in the context of the Internet, as well as discovers the problematic provisions of Ukrainian legislation and examples of Ukrainian case law related to freedom of expression on the Internet.

Keywords: regulation of the Internet, freedom of expression, the right to freedom of expression, information law, media law, media regulation.

Матеріал надійшов 30.03.2013

УДК 340 (477)

Нагнічук О. І.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Висвітлюються питання, що стосуються практики Європейського суду з прав людини щодо захисту та обмеження свободи вираження політичних поглядів.

Ключові слова: демократичне суспільство, свобода вираження поглядів, обмеження свободи вираження поглядів, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини, політика.

Свобода вираження поглядів визнана урядами країн усього світу суттєвими підвалинами демократичного суспільства [3, с. 24]. Держави-члени Ради Європи виробили систему і спеціальний механізм оцінки дотримання зобов'язань, які вони взяли на себе при вступі в цю організацію. Одне з найважливіших таких зобов'язань – обов'язок держави повною мірою забезпечувати своїм громадянам дієву можливість користуватися всіма правами і свободами, гарантованими Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Європейська конвенція з прав людини або Конвенція). У правовій державі найважливішими з таких прав та свобод

є: свобода слова, свобода вираження поглядів, право отримувати та поширювати інформацію, зокрема, існування в країні вільної преси. Такі цінності посідають центральне місце у системі Ради Європи. Особливе значення свободи вираження поглядів для суспільства, яке прагне стати демократичним та плюралістичним, було підкреслено Європейським судом з прав людини (надалі – Європейський суд або Суд) у рішенні у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства», де Суд заявив, що саме «свобода вираження поглядів є однією з найголовніших основ демократичного суспільства, умов його розвитку і розвитку кожної людини» [4].

Тому практика реалізації права на свободу вираження поглядів у будь-якій формі – самостійно або за допомогою засобів масової інформації – є однією з необхідних умов існування повноцінного демократичного суспільства.

Загально визнано, що розвиток, підтримка та захист демократії залежить від постійної підтримки права на свободу вираження поглядів. Як зазначив Верховний Суд Канади, «представницька демократія, яку ми знаємо сьогодні, ... більшою мірою є результатом вільного вираження поглядів» [3, с. 25].

У багатьох своїх рішеннях Європейський суд визнав вирішальну роль свободи у зростанні поінформованості громадськості, зазначивши, що свобода преси надає громадськості одну з найкращих можливостей дізнатися про ідеї та погляди своїх політичних лідерів та сформулювати думку щодо них. Політика надає можливість відображати й коментувати суспільні настрої, і таким чином дає змогу кожному брати участь у вільному політичному обговоренні, без чого неможливе демократичне суспільство.

На думку Вищого Суду Австралії, свобода політичного спілкування, в тому числі між вибраними представниками та кандидатами на виборах, з одного боку, та електоратом, з другого, є невід'ємною частиною поняття відповідальності урядових представників [5, с. 177].

Першою справою Європейського суду, яка стосувалася свободи вираження політичних поглядів, була справа «Лінгенс проти Австрії» [6]. Відповідно до обставин справи заявник, за професією журналіст, був засуджений за завдання шкоди репутації п. Крайського, який на той час обіймав посаду федерального канцлера і був лідером однієї з партій, у зв'язку з публікацією його статті, в якій він критикував п. Крайського за його прихильне ставлення до націонал-соціалізму і колишніх нацистів. Заявника національними судами було притягнуто до відповідальності за образливі висловлювання на адресу політика. Заявник оскаржив рішення національних судів у Європейському суді.

Вирішуючи цю справу, Суд узяв до уваги той факт, що заявник є журналістом та висловлював свою думку про п. Крайського через пресу. Відповідно до принципів, установлених практикою Суду, преса зобов'язана поширювати інформацію і, крім того, може її інтерпретувати. Свобода преси є найкращим засобом для суспільства сформулювати думку про ідеї та поведінку політичних лідерів.

Стаття заявника стосувалася політичних дебатів, що мають публічний інтерес, і породила дискусію щодо ставлення австрійців та п. Крайського,

зокрема, до участі колишніх націонал-соціалістів в управлінні країною. Крім того, вона була написана в умовах політичної конфронтації, в якій кожен використовував інструменти, які були в його розпорядженні, і це не є незвичайним для нелегкої боротьби в політиці [6].

Позиція Суду полягала в тому, що межі дозволеної критики політиків ширші, ніж ті, що стосуються приватних осіб. Межі дозволеної критики політиків свідомо ширші, бо кожне їхнє слово і дія відкриті для повної уваги як журналістів, так і громадськості, а отже, вони повинні виявляти більше толерантності щодо цього [7, с. 198–202]. Безсумнівно є твердження щодо того, що ч. 2 ст. 10 Конвенції дозволяє захищати репутацію кожного, зокрема політиків, але тоді противагою стає інтерес суспільства до відкритої дискусії, яка стосується політичних питань, адже свобода політичної дискусії є основою демократичного суспільства. Таким чином, Суд сформулював спеціальний стандарт свободи слова у політичній сфері.

У правовій системі України певний аспект цього стандарту відображений у ч. 1 ст. 29 та ч. 3 ст. 30 Закону України «Про інформацію», які встановлюють, що особа може бути звільнена від відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, якщо ця інформація є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати інформацію переважає право власника інформації на її захист [2].

Ще один аспект стандарту Суду закріплений у ст. 80 Конституції України, відповідно до якої, народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті, за винятком відповідальності за образу [1]. Але це положення застосовується до обмеженого кола осіб, у той час як інші особи, що мають менший доступ до засобів масової інформації, позбавлені вищих гарантій захисту свободи вираження поглядів у сфері політики.

В інших нормах чинного законодавства України відсутні положення про ширші межі свободи вираження з питань, що стосуються політичної промови чи дебатів щодо питань суспільного інтересу, тому їх варто було б передбачити.

В іншій справі «Обершлік проти Австрії (1)» [8] Європейський суд розвинув стандарт свободи вираження поглядів щодо політика, визначений у справі «Лінгенс проти Австрії». У цій справі йдеться про те, що австрійський політик Уолтер Грабер-Маєйер публічно запропонував збільшити допомогу при народженні дітей для того, щоб австрійським жінкам не доводилося робити аборти через скрутне фінансове

становище. У той же час він висловився за зниження фінансових допомог жінкам-емігранткам. Відомий австрійський журналіст Обершлік звинуватив Маейера у висловлюваннях нацистського характеру, що є злочином за австрійським законодавством. Політик порушив справу проти журналіста про наклеп, і того було визнано винним. Суд дійшов висновку, що стаття Обершліка була абсолютно безпідставною.

Журналіст звернувся до Європейського суду з прав людини, який установив, що дії австрійських судів порушили норми ст. 10 Європейської конвенції, і відповідно зазначив, що політик є об'єктом підвищеної уваги для журналістів та засобів масової інформації. З другого боку, стаття журналіста була лише висловленням власної думки, а не фактів, а отже, звинувачення були безпідставними [8].

Що стосується другої справи «Обершліка проти Австрії» [9], то приводом до неї стало висловлювання політика Йорга Хайдера. У своєму публічному виступі він сказав, що всі солдати Другої світової війни, незалежно від того, на чиєму боці вони воювали, боролися за мир та свободу, а отже, тільки вони мають право на свободу вираження думки. У своїй статті «Ідіот, а не нацист» Обершлік зазначив, що якщо Хайдер не воював у Другій світовій війні, то він не нацист, а просто ідіот, що позбавляє себе свободи слова. Хайдер, у свою чергу, звернувся до австрійського суду з позовом про наклеп та образу честі і виграв справу. Тоді журналіст звернувся до Європейського суду, і той визнав рішення австрійського суду таким, що порушує ст. 10 Європейської конвенції. Європейський суд не погодився з твердженням, що слово «ідіот» є образливим, і знову підтвердив той факт, що засоби масової інформації завжди пильно стежать за діями активних політиків. Промова Хайдера мала провокаційний характер і тому викликала відповідну реакцію у журналіста. Іншими словами, межі критики політика, незважаючи на те, що вони є ширшими, ніж звичайного громадянина, також залежать від сказаного самим політиком. Тому, висловлюючи провокативні думки, політик повинен бути готовий почути такі ж у відповідь [9].

Цього ж питання стосувалася справа «Фельдек проти Словаччини» [10]. Відповідно до обставин справи, заявник написав статтю, в якій критикував новопризначеного міністра освіти і культури п. Слободника за його «фашистське минуле». Пан Слободник подав позов про дифамацію, і за результатами розгляду справи національними судами заявника було засуджено. Заявник подав

скаргу до Європейського суду, який у цій справі вирішив таке: заявник був журналістом, отже, необхідно застосовувати стандарти щодо свободи преси, про які вже зазначалося вище.

Стаття заявника була написана після парламентських виборів під час формування нового уряду. Заявник був схвильований щодо подальшого просування демократичних процесів усередині країни та її іміджу на міжнародному рівні, тому критикував минуле позивача, що не є сумісним з персональними вимогами щодо члена уряду.

Стаття заявника була частиною відкритої дискусії з політичних питань. Суд відзначив, що просування вільних політичних дебатів є дуже важливою ознакою демократичного суспільства. Це додає найвищої важливості свободі слова в контексті політичних дебатів і передбачає існування дуже вагомих причин для виправдання обмеження політичної промови. Дозвіл на широкі обмеження політичної промови в окремій справі, безумовно, вплине на свободу слова в державі в цілому.

На цій підставі Суд вирішив, що обмеження свободи вираження поглядів не відповідало ст. 10 Конвенції [10]. Тобто Суд вказав, що критика дій політика у минулому можлива, якщо вона стосується сумісності якостей політика з тими, що необхідні для виконання певних державних функцій. Таким чином, Європейський суд укріпив підтримав позицію засобів масової інформації та підкреслив важливість свободи слова журналістів, яка є однією з основних свобод демократичного суспільства.

Отже, захист права на свободу вираження поглядів залежить від конкретних обставин справи. Європейським судом сформульовано низку стандартів. Стандартами щодо статусу особи, яка оскаржує порушення її права на свободу вираження, є вищий захист свободи вираження, наприклад, щодо членів парламентів. Стандарти свободи вираження щодо предмета оскаржуваного висловлювання передбачають вищий захист свободи вираження щодо питань загального інтересу, які обговорюються в ході політичних дебатів. Стандарти, що стосуються статусу особи, щодо якої було здійснене висловлювання, передбачають застосування ширших меж свободи вираження щодо публічних осіб, у тому числі і політиків.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що стандарти свободи вираження поглядів, сформульовані Європейським судом, лише частково відтворені в чинному законодавстві України, зокрема, необхідно закріпити ширші межі свободи вираження в політичній сфері.

Список літератури

1. Конституція України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР // Урядовий кур'єр. – 1996. – 13 липня. – № 129–130. – С. 5–10.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992, № 2657-XII // Голос України. – 1992. – 13 листопада. – № 217. – С. 7.
3. Посібник з питань свободи вираження. – К. : IREX ПроМедіаУкраїна-Інф. прес-центр, 1999. – 224 с.
4. Handyside v The United Kingdom (App no 5493/72) ECHR 7 December 1976.
5. Macdonald St. J. The margin of appreciation in the jurisprudence of the ECHR, in International Law at the time of its codification, Essays in honour of Roberto Ago / St. J. Macdonald. – Milan, 1987. – p. 177.
6. Lingens v. Austria (App no 9815/82) ECHR 08 July 1986.
7. Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / Е. Бредлі, М. Дженіс, Р. Кей ; [пер. з англ.] – К. : «АртЕк», 1997. – 583 с.
8. Oberschlick v. Austria (1) (App no 11662/85) ECHR 23 May 1991.
9. Oberschlick v. Austria (2) (App no 47/1996/666/852) ECHR 1 July 1997.
10. Feldek v. Slovakia (App no 29032/95) ECHR 12 July 2001.

O. Nagnichuk

FREEDOM OF POLITICAL EXPRESSION IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

This article focuses on the analyses of the European Court of Human Right's practice on the protection and restriction of freedom of political expression.

Keywords: democratic society, freedom of expression, restrictions of freedom of expression, the European Convention on Human Rights, the European Court of Human Rights, politics.

Матеріал надійшов 13.04.2013

УДК 340

Мельник М. О.

АМЕРИКАНСЬКА ТА СКАНДИНАВСЬКА ШКОЛИ ПРАВОВОГО РЕАЛІЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розкриваються фундаментальні засади американської та скандинавської шкіл правового реалізму. З'ясовуються спільні та відмінні ознаки двох течій. Автор аналізує позитивні та негативні риси школи правового реалізму та можливість використання її надбань на теренах України.

Ключові слова: американський правовий реалізм, скандинавський правовий реалізм, механічна юриспруденція, формалізм, роль фактів справи при здійсненні судочинства, правова реальність, верховенство права, дедуктивна логіка.

Гуманітарій, зокрема юристи, завжди шукали відповіді на питання, що таке право, де і коли воно виникає, що є його основним джерелом і формою вираження. Здавалося б, навіщо шукати відповіді на суто теоретичне запитання, яке не має жодного практичного значення? Але насправді ці пошуки дають змогу зрозуміти аспекти, надзвичайно важливі для суспільства, держави, юристів, окремої особи. Одним із яскравих результатів такого пошуку протягом ХХ–ХХІ

століть стало формування школи «правового реалізму». Історія знає дві течії зазначеної школи: скандинавську та американську. Основна і концептуальна відмінність між цими течіями полягає у тому, що скандинавська школа розроблялася філософами, які намагалися з'ясувати, що потрібно розуміти під «правовою реальністю». У свою чергу, фундаторами американського правового реалізму були юристи, практики, які шукали шляхи протидії «механічній юриспруденції» або